
HET VOORKOMEN VAN GANZEN IN
DE TJONGERVALLEI

Klaas Koopman

Inleiding

Over ganzen in Friesland is reeds veel geschreven, met name door J. Philippona, H.T. van der Meulen en T. Lebret. Over het gebied van de Tjongervallei tussen Schoterzijl en Ter Idzard is echter nog weinig bekend. Van der Meulen (1964) noemt Oldelamer waar soms groepen kolganzen voorkomen. Wierenga (1976) vermeldt het voorkomen van 11.200 kolganzen bij Nijelamer. Bovendien noemt Philippona (1976) de Tjongervallei wel als een gebied waar de rietgans af en toe in wat grotere aantallen voorkomt.

In de winter 1976/77 heb ik in het gebied op 25 dagen tellingen verricht. Verder heb ik onder een aantal personen en instellingen, waarvan verwacht mocht worden dat ze ganzen in de Tjongervallei hadden waargenomen, een enquête gehouden over het voorkomen van ganzen in het verleden. Aangezien deze enquête een onvolledig beeld opleverde, heb ik ook contact gezocht met boeren, jagers, ganzenflappers e.d. Met de verkregen gegevens zal ik trachten een beeld te schetsen van de Tjongervallei als fourageergebied voor wilde ganzen.

Het is niet mogelijk alle personen hier te noemen die gegevens voor dit artikel hebben geleverd. Een uitzondering wil ik maken voor L.M.J. van den Bergh, mevrouw Kramer, J. Philippona, E. Poorter, H. Ruiter en H.K. Wierenga.

Gebiedsbeschrijving

Midden in het gebied ligt de Tjonger, een gekanaliseerde rivier. Deze rivier is in de Riss-ijstijd ontstaan. Door het ijs werd een breed dal uitgeslepen. Hier en daar zijn nog stuwwallen o.a. bij Rotstergaast en Ter Idzard.

kolganzen bij Nijelamer - 5 januari 1978

In de loop der tijd is in het dal in de lagere delen veenvorming opgetreden. Nog in de eerste dekaden van deze eeuw stonden 's winters grote delen van de Tjongervallei onder water. Nadien is men begonnen polderdijken aan te leggen en het voormalige boezemland intensiever te bewerken. Vrij recent zijn nog bekaad het boezemland te Rotstergaast en de Schoteruiterdijken. Deze twee gebieden zijn thans nog te herkennen als voormalig boezemland. Op een aantal plaatsen is het veen afgegraven en werd de grond weer in cultuur gebracht. In Oldelamer en het St. Johannesgaaster Schar is dit niet gebeurd en hier vinden we nu een gebied van petgaten, rietvelden en elzenbroekbos.

In de Tjongervallei komt alleen grasland voor. Recente ruilverkavelingen hebben plaatsgevonden in Polder Oldelamer en de Grote St. Johannesgaaster Veenpolder (Rotstergaast omvattend).

Het gehele gebied is ontsloten door over het algemeen rustige binnenwegen en landbouwwegen. Dorpen van enige omvang liggen steeds aan de randen van het gebied, nooit in het gebied zelf. De grenzen zijn voor een groot deel natuurlijk. Aan de randen aan de oostzijde beginnen steeds singels en houtwallen op de hoger gelegen gronden. Aan de westzijde wordt de grens gevormd door het Tjeukemeer en door een intensievere bebouwing. Alleen bij Oosterzee en in het zuiden (oude zeedijk) zijn de grenzen vager. Hier gaan de pleisterplaatsen dan ook over in andere pleisterplaatsen, respectievelijk Grote Brekken en Noord-oostpolder. Over het algemeen heeft het gebied een open karakter. Ten zuiden van Echten en rond Bantega doet het landschap erg rommelig aan door verspreid staande bebouwing e.d.

Het onderzochte gebied ligt in de gemeenten Weststellingwerf, Hasker-

land en Lemsterland. Voor het onderzoek werd het verdeeld in de volgende telgebieden (zie fig. 1):

1. Veenpolder onder Ter Idzard en Oldeholtwolde
2. Polder de Ontginning
3. Polder Oldelamer
4. Rotstergaast en Veenpolder Delfstrahuizen
5. De Grote Veenpolder in Weststellingwerf, de Veenpolder van Echten en de polder Oosterzee.

Het voorkomen in het verleden

Wanneer we kijken naar het voorkomen van ganzen in het verleden, dienen we rekening te houden met de grote veranderingen die in het landschap hebben plaatsgevonden. Zo was rond 1920, toen grote delen van de Tjongervallei 's winters nog onder water stonden, bij Oldelamer een slaapplaats van ganzen. Deze ganzen fourageerden overdag ten noordwesten van Rottum (med. M. van der Wal). Volgens M. Hornstra-Moedt kwamen rond 1910 in de omgeving van Delfstra-

huizen geen ganzen aan de grond. Mevrouw Kramer te Oldeholtwolde deelde me mee, dat haar vader en grootvader, respectievelijk Jelle en Auke Bloem, bij het ganzenflappen vooral "grote schiere ganzen" (waarschijnlijk grauwe ganzen) en ook wel "winken" (kolganzen) ving.

Na de bekading van de Tjonger en het in cultuur brengen van de vervingen vinden we weer een aanwijzing omtrent het voorkomen van ganzen in Van der Meulen (1964): Oldelamer ten zuiden van de Tjonger, soms groepen kolganzen. Volgens een mededeling van Hamers, jager in Ter Idzard, komen bij deze plaats al tientallen jaren ganzen aan de grond. De vogels arriveren ongeveer tussen Kerstmis en Nieuwjaar.

H. Ruiter, die telgebied 3 regelmatig op ganzen inventariseerde, telde in 1973 en 1974 globaal de volgende aantallen: brandgans tientallen, rietgans 100-200, kolgans 1000-2500 ex. In de winters 1974/75 en 1975/76

kwamen hier weinig ganzen voor in verband met ruilverkavelingswerkzaamheden. Telgebied 2 is tussen 1-2-1975 en 4-3-1975 door H.K. Wierenga diverse malen bezocht. 15 februari nam hij de eerste kolganzen waar (1000 ex.). 20 februari waren hier 12.464 kolganzen aanwezig, daarna daalde dit aantal weer. Op 4 maart waren de ganzen verdwenen. Volgens W. Hazenberg, veehouder te Rotstergaast, komen te Rotstergaast de ganzen in sommige winters massaal aan de grond: zoals omstreeks 1964 en in de winter 1971/72.

F. de Vlas daarentegen deelde me mee dat ten zuiden van Echten vóór 1976/77 slechts af en toe ganzen werden waargenomen. Ook enkele veehouders te Langelille zeiden dat vóór de winter 1976/77 in hun omgeving slechts zelden ganzen aan de grond kwamen. Philippona (1977) vermeldt een aantal van 2000 rietganzen op 22-2-1976 ten zuiden van Oosterzee.

Samenvattend kan gesteld worden dat de Tjongervallei tussen Ter Idzard en Oldelamer (de telgebieden 1 t/m 4) reeds jaren in gebruik is als ganzenpleisterplaats. Dat geldt waarschijnlijk niet voor het gebied ten zuiden van Oosterzee en Oldelamer (telgebied 5) behalve voor het meest westelijke deel dat aansluit bij de pleisterplaats rond de Grote Brekken (Philippona & Van der Meulen, 1969).

Het voorkomen in de winter 1976/77

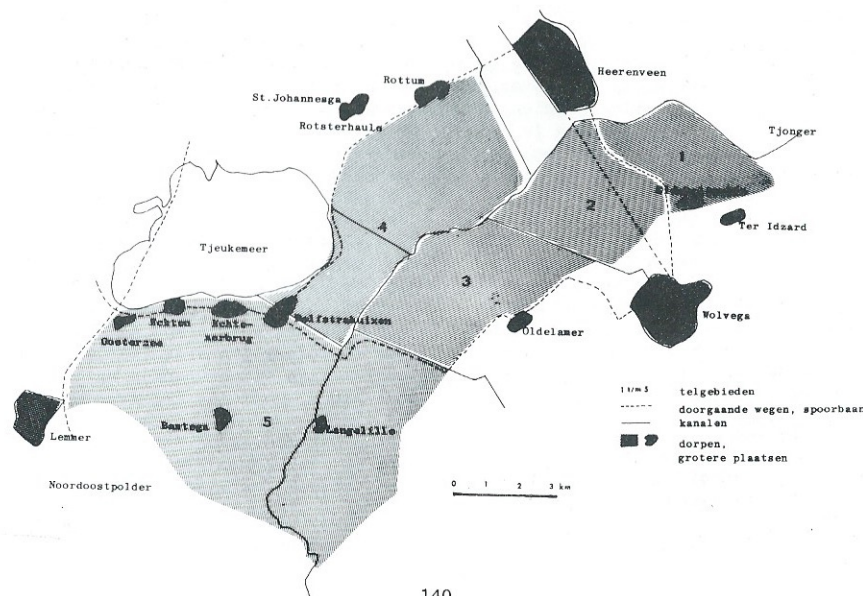
Het gebied werd tussen 15-11-1976 en 11-3-1977 circa 25 maal geteld, telgebied 5 echter alleen vanaf 7-2-1977. Volgens enkele boeren te Langelille zijn de ganzen op 6 februari 1977 in de omgeving van Langelille gearriveerd. Hoe de situatie ten zuiden van Oosterzee toen was, weet ik niet. Hier werden alleen op 12 februari 1977 grote groepen ganzen gezien, daarvóór (vanaf 7-2-1977) en daarna steeds slechts enkele honderden. Mogelijk is het beeld dus vrij compleet.

Aan de hand van de verkregen gegevens kunnen telgebieden 1 t/m 4 als één gebied worden beschouwd. Een voorkeur voor een bepaald gebied blijkt niet uit de beschikbare gegevens. Telgebied 5 staat waarschijnlijk sterk onder invloed van de pleisterplaatsen Noordoostpolder en Grote Brekken.

a) kolgans

Deze soort werd 19-12-1976 voor het eerst waargenomen (1200 ex.), daarna stegen de aantallen (24-12-1976 3000 ex.). Eind januari waren bijna 20.000 kolganzen aanwezig. Vervolgens trad weer een daling op: 12-2-1977 12.600 ex., waarvan 9.800 bij Oosterzee. Op 26-2-1977 werd de soort voor het laatst vastgesteld: 600 ex. Zie voor de aantallen verder tabel 1.

Figuur 1: Het geïnventariseerde gebied.

Tabel 1: Aantal waargenomen kolganzen (Anser albifrons).

data	gebieden 1 t/m 4	gebied 5	data	gebieden 1 t/m 4	gebied 5
19-12-76	1200		25-1-77	6780	
24-12-76	3000		27-1-77	450	
25-12-76	500		29-1-77	19480	
7-1-77	3271		3-2-77	19840	
10-1-77	960	367*)	7-2-77	4650	1700
14-1-77	5500		8-2-77	6400	255
15-1-77	7570		9-2-77		3300
16-1-77	7293		12-2-77	2810	9800
21-1-77	2340		18-2-77		6200
23-1-77	8396	13*)	26-2-77	600	

*) waarneming L.M.J. van den Bergh

Tabel 2: Aantal waargenomen rietganzen (*Anser fabalis*).

data	gebieden 1 t/m 4	gebied 5	data	gebieden 1 t/m 4	gebied 5
15-11-76	50		27-1-77	15	
22-11-76	80 *)		29-1-77	135	
3-12-76	80		3-2-77	117	
7- 1-77	305		7-2-77	35	3500
10- 1-77	250 **)		8-2-77	242	2000
14- 1-77	212		9-2-77		2750
15- 1-77	65		12-2-77	75	7200
16- 1-77	10		18-2-77		2550
20- 1-77	251	59 **)	19-2-77	12	
21- 1-77	58		26-2-77	373	
23- 1-77	27	189 **)			
25- 1-77	52				

*) waarneming A.J. van Dijk

**) waarneming L.M.J. van den Bergh

In het gebied zelf zijn geen geschikte slaapplekken. Het is echter wel bekend waar geslapen wordt. Uit het onderzoek van Wierenga (1976) weten we dat kolganzen zowel van de slaapplekken bij Beetsterzwaag als de slaapplekken bij Akmarijp (door Wierenga Terkaple genoemd) gebruik maken. 23-2-1975 vertrokken vanaf Akmarijp 10.500 en vanaf Beetsterzwaag 2.000 kolganzen richting Nijelamer. Hier arriveerden toen 11.200 kolganzen. De afstand Terkaple en Beetsterzwaag naar Nijelamer is ca. 15 km. Wierenga vond een vliegsnelheid van 44 km. per uur. De in Rotstergaast en Delfstrahuizen fouragerende kolganzen slapen waarschijnlijk ook bij Akmarijp. 's Avonds vlogen de ganzen over mijn huis, dat in de vliegrouete ligt. Op 15, 16 en 17-1-1977 was dit tussen 17.20 en 17.50 uur (zon onder + 16.55 uur). Volgens F. de Vlas (pers.med.) komen de kolganzen die pleisteren ten zuiden van Echtenerbrug uit noordelijke richtingen (Akmarijp). Het lijkt me aannemelijk te veronderstellen dat de kolganzen die ten zuiden van Oosterzee fourageren, bij de Grote Bekken of op de Steile Bank slapen.

b) rietgans

De eerste rietganzen werden 15-11-1976 waargenomen: 50 ex. Daarna wisselde het aantal nogal wat, maximaal echter 300 ex. Op 7-2-1977 werd echter ook gebied 5 in de tellingen betrokken. Dit leverde ineens veel grotere aantallen op met als maximum 7.200 rietganzen op 12-2-1972. Zoals reeds eerder werd opgemerkt, werden volgens enkele boeren vóór 6-2-1977 bij Langelille geen ganzen waargenomen. Ook werden in de omgeving van Oosterzee alleen op 12-2-1977 grote aantallen rietganzen waargenomen, daarvóór (vanaf 7-2-1977) en daarna niet meer. Zie voor de aantallen verder tabel 2.

Er is geen onderscheid gemaakt tussen de ondersoorten. Dit werd wel gedaan door L.M.J. van den Bergh die het gebied bezocht op 10, 20 en 23-1-1977. Hij kwam tot de volgende aantallen:

datum	rossicus	fabalis
10-1-77	50	200
20-1-77	261	49
23-1-77	156	60

Over de slaapplekken is minder bekend dan van de kolganzen. Op 13 en 14-1-1977

zag ik 's morgens in het schemer een klein aantal rietganzen in Polder de Ontginning op het land staan. Op dit land stonden als gevolg van slechte drainage hier en daar plasjes water. Ik vermoed dat deze ganzen hier hebben geslapen. Waarschijnlijk is dit echter geen regel. Waar de rietganzen van de telgebieden 1 t/m 4 normaal slapen is me onduidelijk.

De in gebied 5 fouragerende rietganzen zijn afkomstig van de Steile Bank. 8 en 9-2-1977 heb ik op de zeedijk bij Schoterzijl waarnemingen tijdens de ochtend-trek gedaan. De rietganzen kwamen uit de richting van de Steile Bank. De vogels arriveerden tussen 8.00 en 8.15 (zonsopkomst ca. 8.10 u.). De afstand van de Steile Bank naar de oostzijde van gebied 5 is ca. 20 km. Dit is ook de maximale afstand die rietganzen van de Steile Bank afleggen die in de Noord-oostpolder fourageren (Philippona, 1977). Uit o.a. diverse gesprekken met de plaatselijke bevolking bleek dat de rietgans jaarlijks in de telgebieden

1 t/m 4 voorkomt. Ruiter telde in 1973 en 1974 bij Oldelamer al regelmatig 100-200 rietganzen. De situatie in telgebied 5 ligt waarschijnlijk anders. Philippona (1977) schrijft dat de rietganzen in de Noord-oostpolder al in de winter 1975/76 de tendens vertoonden zich naar het noorden toe uit te breiden en tevens talrijker werden. Het voorkomen van de rietgans in telgebied 5 zal hier ongetwijfeld mee te maken hebben.

c) brandgans

Deze soort werd regelmatig waargenomen in januari en februari. Het aantal overschreed echter nooit de 100. Waarschijnlijk trekken de brandganzen met de kolganzen mee. Zie verder tabel 3.

d) andere soorten

Grauwe ganzen komen vooral in maart en april in aantallen tot max. 30 ex. in telgebied 3 voor. In 1973 en 1974 telde Ruiter bij Oldelamer al vergelijkbare aantallen. Het betreft hier moge-

Hogedijkstervaart bij Rotsterhaule - 28 december 1977

lijk plaatselijke broedvogels van Oldelamer. Vermeldenswaard is verder nog een waarneming van 250 kleine rietganzen op 31-1-1974 door Ruiter bij Oldelamer.

Samenvatting

De Tjongervallei blijkt een reeds jaren bestaande pleisterplaats van wilde ganzen te zijn, met name van kol- en rietganzen. Eveneens elders blijken ook hier de aantallen toe te nemen. Het voorkomen van rietganzen ten zuiden van het Tjeukemeer (telgebied 5) hangt samen met het tairijker worden van deze soort in de Noordoostpolder. Het gebied rond Oosterzee behoort eigenlijk tot de pleisterplaats Grote Brekken (Philippona & Van der Meulen, 1969). Ganzenjacht werd waargenomen doch er is, dacht ik, geen sprake van (intensieve of excessieve jacht) jachtdruk van enige betekenis. Geen onderzoek werd verricht naar eventuele slachtoffers van aanvaringen van ganzen met de plaatselijke hoogspanningslijnen. Te Rotstergaast, waar de Boer regelmatig controles onder de lijnen verricht naar draadslachtoffers, wordt slechts af en toe een gans gevonden. Ook onder de met enkele honderden exemplaren pleisterende kleine zwanen vallen voor zover ik weet nauwelijks slachtoffers. Wel vallen veel slachtoffers onder de knobbelzwanen (volgens een bericht in de Leeuwarder Courant van 23-3-1977 die week 13 ex. tegelijk). De schijnbaar steeds groeiende onverdraagzaamheid van veel boeren ten opzichte van ganzen, zoals die elders wordt gekonstateerd, kan te zijner

Literatuur

- Lebret, T., Th. Mulder, J. Philippona & A. Timmerman. 1976. Wilde ganzen in Nederland. Zutphen. Meulen, H.T. van der. 1964. Pleisterplaatsen van wilde ganzen in Friesland. Vanellus 17: 109-113.
- Philippona, J. 1976. In: De Vogels van Friesland, deel I. Pag. 270-273 en 292. Leeuwarden.
- Philippona, J. 1977. Aanvullende gegevens over het voorkomen van de rietgans (*Anser fabalis*) in het westen van de Noordoostpolder en het zuiden van Friesland in 1975-1976. Watervogels 2: 55-58.
- Philippona, J. & H.T. van der Meulen. 1969. De ganzen in midden en zuiden van Friesland. Limosa 42: 139-155.
- Wierenga, H.K. 1976. Waarnemingen aan de ochtendtrek van ganzen in Friesland. Limosa 49: 293-302.

Tabel 3: Aantal waargenomen brandganzen (*Branta leucopsis*).

data 76/77	
3-12	1
19-12	1
7- 1	5
10- 1	28 *)
14- 1	17
15- 1	52
23- 1	63 *)
25- 1	25
29- 1	80
3- 2	100

*) waarneming

L.M.J. van den Bergh

tijd ook hier de ganzen gaan bedreigen. Voor het verjagen van knobbelzwanen wordt al gebruik gemaakt van automatische knalapparaten die zeker ook de ganzen zullen kunnen verdrijven.

Summary

The valley of the Tjonger in the South of the province of Friesland was a rather little-known haunt for geese until recently.

The haunt has been used however since years by White-fronted Geese and Bean Geese. Data of the past were received from local people.

In winter 1976-77 the area was visited on 25 different days. Maximum numbers were as follows: White-fronted Goose 20,000. Bean Goose 7200 (mostly much less). Barnacle Goose 100. Greylag Goose 30.

Adres: Lijts Blijema 17
9001 LS Grouw